

Петр Бергман
ЛОГОР БРОУМОВ
(1915–1918)

ЕДИЦИЈА
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Изворно издање
Petr Bergmann LAGER BROUMOV / BRAUNAU, 1915–1918,
2018.

Превео са чешког
Јан Андрашик

Copyright © Petr Bergmann 2018 & Прометеј, Нови Сад, 2025.

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су

Министарство културе и информисања Републике Србије

Град Нови Сад – Градска управа за културу

[Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове
органа који је доделио средства за суфинансирање]

ПЕТР БЕРГМАН

ЛОГОР
БРОУМОВ
(1915–1918)

ПРОМЕТЕЈ
НОВИ САД

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
БЕОГРАД

АРХИВ
ВОЈВОДИНЕ

Бараке групе руских официра уз пут из Броумова ка Мартинковицама

УВОД

У периоду Првог светског рата од 1915. до 1918. године на простору између града Броумова и општина Кжинице (нем. Векерсдорф) и Мартинковице (нем. Мерцдорф) аустроугарска армија је управљала заробљеничким логором у којем су били држани војници и цивили српске, руске, италијанске, румунске и црногорске националности. Кроз ратни заробљенички логор (нем. Kriegsgefangenenlager) је током поменуте четири године прошло преко 30.000 заробљеника, пре свега Срба и Руса. Од последица ратних повреда, неухрањености и исцрпљености, заразних болести, мрза и генерално незадовољавајућих животних и хигијенских услова у логору је умрло преко 2.500 заробљеника, углавном Срба. Мртви су сахрањивани одмах поред логора на гробљу за ратне заробљенике. Сами затвореници су 1916. године подигли споменик на месту сахране који и данас обележава страдање интернираних.

Аустројска војска је изградила мрежу логора на територији Аустрије, Чешког краљевства и у другим деловима монархије, од којих је броумовски логор био један од највећих. Положај Броумова био је повољан за смештај логора због велике удаљености од линије фронта, затим због до-

Др Георг Лангер, лекар ратног заробљеничког логора, аутор колекције фотографија живота у логору

вољних залиха воде и грађевинског материјала, али и због тога што је већинско становништво на том локалитету било немачке националности. Етнички Чеси су се често саосећали са заробљеницима словенских националности, док се од Немаца могло очекивати да неће саботирати оснивање и функционисање логора, нити помагати заробљенике. Ипак, било какав контакт са заробљеницима се строго кажњавао.

Логор је личио на град, имао је сопствени водовод, железничку пругу од броумовске станице, пекару, болницу, цркву и библиотеку, а с обзиром на то да су у логору боравила и деца, у њему је била отворена школа и спортска сала. У логорским радионицама су се производили на пример столарски, бачварски и коларски производи, затвореници су израђивали посебне топле војничке чизме, а постојали су чак и логорски оркестар и позориште.

У заробљеничком логору код Броумова је био на служби војни лекар са чином поручника др Георг Лангер који је истовремено био и аматерски фотограф. Снимио је фото-документацију о животу у логору, портрете заробљеника, официра и персонала, фотографисао је свакодневне активности заробљеника, страже и забележио низ посебних детаља. Колекцију фотографија др Лангер је у свом наративном албуму посветио свом надређеном, заповеднику логора генералу Јозефу Мајерхоферу у чијој се заоставштини албум очувао, а данас се налази у приватној колекцији. Готово идентична копија албума, само са нешто мањим бројем фотографија, сачувана је такође у обимној збирци бенедиктинског монаха и директора манастирске гимназије Винценца Мајвалда, а данас је део изложбе Музеја Броумов. Лангерове фотографије су постале инспирација и основ за изложбу и публикацију о концентрационом логору, јер представљају јединствену целину какву у сличном обиму, квалитету и документарној вредности нема ниједан други концентрациони логор у данашњој Чешкој. Др Лангер је фотографијама придодао сопствене натписе, понекад документарне природ-

де, понекад саркастичније или благо преувеличане, од којих су неки задржани у књизи због своје аутентичности и Лангеровог ауторског рукописа.

Насловна страна фото-албума др Лангера посвећена генералу Мајерхоферу

Развој Аустроугарске од 1740. године, литографија, школска историјска карта, издала Уније Прага око 1909. године

Ilustrativna školска историјска карта приказује развој Аустроугарске све до анексије Босне и Херцеговине 1908. године, услед чега је на Балкану ојачао антиаустријски отпор који је резултирао атентатом на престолонаследника Франца Фердинанда.

ВЕЛИКИ РАТ 1914–1918.

Крајем XIX и почетком XX века Европа је живела у релативно дугом периоду мира када је оружје утихнуло скоро пола века, а велике силе су формирале савез Немачке, Аустро-Угарске и Италије (Централне силе) с једне стране и Француске, Русије и Уједињеног Краљевства (Антанта) с друге стране.

Током целе друге половине XIX века буја нови облик национализма, испољава се супротстављање успостављеној световној и црквеној аристократији, а јачају борба за национално ослобођење и друштвени отпор. У областима Трећег света карте су већ биле практично подељене, а освајачке краљевине и империје попут Немачке, Русије, Аустроугарске и Отоманског царства чекале су изговор за напад на суседну државу. Аустроугарска је након анексије Босне и Херцеговине, 1908. године, кренула у обрачун са Србијом која је подржала тамошњи ослободилачки отпор. Посета аустријског престолонаследника маневрима на босанско-српској граници дана 28. јуна 1914. године постала је повод за чин побуне. Српски омладинац Гаврило Принцип, припадник српско-хрватско-босанске групе отпора Млада Босна, неколико сати након неуспелог бомбашког напада, устрелио је надвојводу Франца Фердинанда, при чему је живот изгубила и његова супруга Софија Хотек. Симпатије према Аустрији су се шириле Европом, а Србија је, чинило се, унапред осуђена на пораз и војну одмазду. Аустроугарска је одмах у јулу 1914. године поставила ултиматум од десет тачака које је Србија, уз подршку Русије, одлучила испунити, осим једне, а то је

изручење завереника атентата Бечу на суђење. То је био повод за објаву рата који се догодио тачно месец дана након атентата, након чега је уследио Blitzkrieg¹. Срби су се, међутим, показали спремнима и одбили су аустријске војнике. У међувремену је Русија 31. јула завршила потпуну мобилизацију, на коју је Немачка 1. августа одговорила објавом рата Русији, а два дана касније и Француској. Немци су окупирали Луксембург и Белгију што је Енглеској дало повод за објављивање рата Немачкој. У року од месец дана цела Европа се нашла у рату који је постао познат као Велики рат, касније назван Први светски рат. У октобру 1914. године у рат се укључило Отоманско царство, тражећи руске поседе на Кавказу, а 1916. године је отпочело борбе у северној Африци. Једино су Швајцарска, Шпанија, Холандија и скандинавске земље у Европи остале неутралне.

Првобитне замисли држава Централних сила, дакле Немачке и Аустро-Угарске, да ће предузети брзе и успешне војне походе, показале су се погрешним. Аустрија се сусрела са жестоком српском одбраном, док је Немачка у настојању

Први рањени војници на тргу у Броумову
новембра 1914. године

да опколи француску војску, стагнирала на реци Марни и нашла се у рововском рату на западном фронту дуги низ година.

Ни рат против Русије није текао онако како се очекивало и упркос

¹ Нем. – муњевити рат. назив за оперативну војну доктрину која предвиђа употребу мобилних снага које нападају користећи брзину и изненађење како би онемогућили непријатеља да благовремено успостави кохерентну одбрану. – Прим. прев.

огромним губицима и првобитним успесима у Источној Пруској, о рату није било могуће одлучити. Италија је 1915. године отказала савезништво Немачкој и Аустроугарској и прешла на страну земаља Антанте чиме је отворен још један фронт на Алпима и на Пјави, ништа мање крвав, са дуго-трајним биткама без значајне надмоћи. Годину дана од почетка рата су обе стране конфликта побројале губитке који су надмашили број сто хиљада, док су територијални добаци били занемарљиви и знатно променљиви. Аустрија је крајем 1914. године накратко успела савладати Србију и опколити Београд, али су Срби кренули у успешну офанзиву и протерали аустријску војску назад преко границе. Ратом исцрпљена Србија је на фронт позивала практично свакога са рукама и ногама, па су се у рату нашли не само мушкарци без обуке и војних вештина, већ и дечаки који су имали између 8 и 17 година.

Није ни чудо што је оваква војска постајала лаки плен аустријских војника које су Срби некада немилосрдно погубљивали, у бољем случају заробљавали и слали у заробљеничке логоре који су били грађени што даље од линије фронта како би заробљенима било онемогућено бекство или ослобођење. Такви логори су настали на пример код Либерца или код Броумова, још један који је служио пре свега за заробљавање италијанских војника основан је у Миловицама и слично.

Године 1915, немачка војска је протерала Русе из Пољске и са балтичких територија. Након уласка Бугарске у рат, аустријска војска, као део Централних сила, успешно се борила против Србије и Црне Горе. Централне силе су тако успеле да се повежу са савезничком Турском (Отоманским царством). На захтев Русије, одлучили су да нападну ратне бродове Француске и Уједињеног Краљевства са југа, који су имали подршку јединица из Индије, Аустралије и Новог Зеланда, како би кроз освојене територије успоставили везу са Русијом. Почетна поморска битка код Галипоља, која је

трајала годину дана и у коју се касније укључила и копнена војска, била је међутим неуспешна. Турска није бранила само мореуз Дарданели, већ је очувањем његове контроле штирила и Истанбул, због чега је овде концентрисала јаке војне снаге. На тај начин се помогло Русији која је спречила напредовање отоманских трупа у Чеченији и иза граница Ирана, а у пролеће 1916. године пробила је до Црног мора.

Најжешће борбе избиле су 1916. године на западном фронту где су државе Антанте и Немачка преусмериле своју главну војну стратегију. Преко милион војника је пало код Вердена, а на Соми преко 1,3 милиона мушкараца. Исцрпљујуће борбе на западном фронту Русији су омогућиле покретање контраофанзиве и прелазак на Галицију и Буковину. У августу 1916. године Аустроугарској је рат објавила Румунија, и упркос првобитним војним успесима и заузимању Трансилваније, још исте године је протерана и поражена.

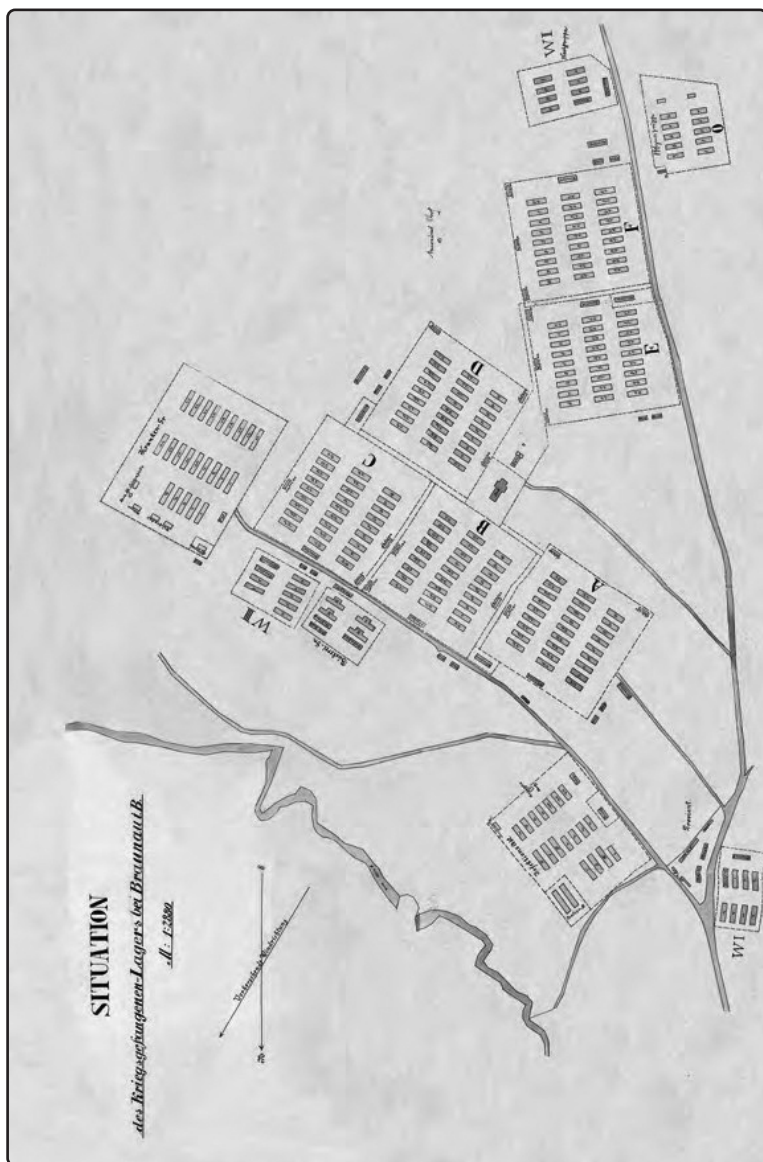
Година 1917. могла се за Централне снаге чинити успешном, пошто су контролисале значајан део територије противника. Међутим, исцрпљеност војски и проблеми са снабдевањем нису им омогућавали да донесу одлучујућу одлуку о рату и задрже стечене територије. Британци су, минирајући међународне воде, успешно блокирали Немачку која је у покушају да разбије блокаду отпочела неограничени подморнички рат. Ово је довело до укључивања у рат до тада неутралних Сједињених Америчких Држава. Половином године у рат је ушла и Грчка чиме је отворен још један фронт, балкански фронт.

О даљем току и крају рата који се приближавао, одлучило је неколико фактора, пре свега поморска блокада Немачке, дуготрајне рововске битке на западном, јужном и источном фронту, или Немачком подржавана и можда чак иницирана Бољшевичка револуција у Русији која је избацила ову силу из рата. Своју улогу су одиграле и Чехословачке легије које су извојевале значајне победе против Немаца код

Бахмача и против аустроугарске војске код Зборова. Значајан утицај имао је улазак Сједињених Америчких Држава у борбе на страни Антанте 1917. године, као и прелом западног фронта англо-француске војске код Ардена у септембру 1918. године, након дуготрајних борби, што је приморало Немачку да капитулира. Аустројске понуде сепаратног мира никада нису прихваћене, а рат се водио до коначног распада Хабзбуршке монархије. Комунисти су у Русији прогласили републику, социјалдемократе у Немачкој, а постепено су следиле друге земље, укључујући бивше државе Аустроугарске. Чехословачка је основана 28. октобра 1918. Аустрија је потписала примирје 3. новембра, затим Немачка 11. новембра у 11 сати у Француској што се сматрало завршетком Великог рата. Коначна тачка је била ратификација Версајског споразума у јануару 1920. године после шестомесечних преговора Париске мировне конференције.

У борбама Првог светског рата је учествовало стотине мушкараца из Броумова. Међу војницима који позирају у Шопрону тројица су из Броумова и града Мезимијестија, на пример чувени звонар Октав Винтер који седи између. Многа његова звона су реквирирана и претопљена у ратне сврхе.

План заробљеничког логора између
 Броумова, Кжиница и Мартинковица.

МАЛА МОСКВА

О настанку заробљеничког логора на територији бенедиктинског црквеног имања, као и насељених делова између Кримса (раскрсница између Кжиница, Мартинковица и Броумова) и Мартинковица, одлучено је крајем пролећа 1915. године у оквиру изградње мреже заробљеничких логора од стране аустро-угарске војске. У јуну 1915. године је почела изградња логора у којој су најпре учествовала грађевинска предузећа из целе Чешке, касније су грађевинске радове преузели први затвореници. Радило се о руским занатлијама из редова заробљеника и официра интерниранима у логор јула 1915. године којих је било 300. Ускоро су уследили остали транспорти, а растући дрвени град мештани су почели да називају Мала Москва. Само током шестомесечног постојања од јула до децембра 1915. године је кроз њега прошло преко девет хиљада заробљеника од којих је већина била српске националности. За првог и најдужег команданта логора за ратне заробљенике постављен је Јозеф Мајрхофер вон Гринбихел којег су мештани Броумова јакo волели.

Логор је изграђен за укупан капацитет од 30.000 заробљеника који су углавном попунили неке две трећине. Војна јединица која је чувала и управљала логором, бројила је више од хиљаду војника аустро-угарске војске. На почетку рата се претпостављало да ће у Броумову бити интернирано чак 100.000 заробљеника, а логор је требало да буде највећи у оквиру Чешког краљевства, али се то на крају није догодило. Заробљеници су, наиме, искоришћавани у такозваним радним јединицама за принудан рад и њихов број се није повећавао. Основна структура логора показала се довољном

и више није проширена. Подаци о укупном броју заробљеника који су прошли кроз логор варирају и крећу се између 28.000 и 35.000 људи од чега су око 2.000 била деца од осам до седамнаест година. Више од 2.500 заробљеника је у логору умрло, најчешће од различитих инфекцијских обољења или опште исцрпљености услед неухрањености, хладноће и дуготрајних тегоба. Од припадника стражарских одреда је умрло преко 400 војника.

Заробљенички логор се састојао од 323 објекта. Био је подељен на групе барака за редове војске, конаке за стражарске одреде и официре, и друге објекте. Сви објекти који су служили за смештај били су опремљени пећима на камене угаљ, електричном расветом и латринама.

Свака група барака састојала се од следећих објеката: 21 стамбена барака за затворенике, што је представљало капацитет од 5.000 људи, перионице веша, канцеларијске зграде, санитарне бараке (амбуланте), кухиње, магацина кантина, радне бараке (радионице) и покривеног патролног места.

Српски дечаци на часу физичког васпитања
испед зграде логорске школе.

Осим тога, свакој логорској групи барака додељена је барака затворске страже (по једна за две логорске групе), службена касарна и остале услуге.

Болнички део се састојао од следећих објеката: лекарска ординација, 23 болничке бараке са по 64 лежаја, болничке бараке за официре-заробљенике са капацитетом од 10 кревета, амбуланте, двеју кухиња, просторије за дезинфекцију, собе за одмор и магацина.

Одељење за инфективна обољења се састојало од 18 болничких барака, 2 изолационе бараке за дезинфекцију, кухиње, собе за одмор и ординације за пријем пацијената.

Смена страже

Стражарски одред жандармерије

Логорски лекар др Георг Лангер је колекцијом фотографија снимљеним у заробљеничком логору код Броумова на необичан и врло квалитетан начин документовања завирио у живот заробљеника, стражара, лекара и заповедника. Поглед на логор са спољашње стране нуди аутентичне извештаје у дневној штампи из периода од 1915. до 1918. године. Све ово заједно употпуњује слику сведочења из тог времена очима непосредних сведока.

Gefangenen-Lager. Wie man uns mitteilen wird Braunau demnächst die ansehnliche Zahl von 30 000 russischen Kriegsgefangenen erhalten mit einer dazu benötigten Bewachungsmannschaft von circa 2000 Mann. Mit dem Bau der Baracken wird noch diese Woche begonnen werden und zwar auf den herrschaftlichen Feldern zwischen der „Krim“ und Märzdorf.

Заробљенички логор, 4. 6. 1915: Како нам је речено, у Броумову ће ускоро бити смештено 30.000 руских заробљеника, а за то ће би-

ти потребна стражарска јединица од око 2.000 војника. Изградња логора ће започети још ове недеље и то на племићким поседима између Кримса и Мартинковица.

Из дневне штиамје од 23. јуна 1915: Нови стражарски одред. Двездесетог дана тог месеца послеподне стигло је нових 1.000 војника који су били прашени у заробљенички логор.

s. Bewachungsmannschaft. In der Nacht vom 3. auf den 4., und am 4. d. Mis. um 11 Uhr vormittags traf hier eine weitere Anzahl von Bewachungsmannschaften für das Kullienlager ein, im ganzen etwa 1300 Mann.

Стражарски одред, 10. 12. 1915: У ноћи између 3. и 4. овог месеца, а затим 4. у 11

сати послеподне, стигли су нови припадници стражарског одреда за логор руских заробљеника, укупно негде око 1.300 војника.

r. Märzdorf. Am 10. d. Mis wurde der Landsturmführerist von der Bewachungsmannschaft des Barackenlagers Michael Turczynowski unter kaiserlichen Ehren am Friedhofe zu St. Georg beigesetzt.

Мартинковице, 23. 6. 1916: Десетог дана овог месеца на гробљу Светог Јиржија уз

војне почастии сахрањен је жандар стражарског одреда логора Михаел Турчиновски.